

- университета, 1803 г. Историч. очерк // Русская старина (Далі – РС). – 1875. – ТТ. 12, 13, 14.
5. Пожертвование Екатеринославского дворянства на Харьковский университет 30-го янв. 1804 г. // РС. – 1899. – Т. 99.
 6. Письмо В.Н.Каразина к князю Адаму Чарторыйскому об освобождении сербов и записка его по тому же предмету, 1804 г. // РС. – 1871. – Т. 3.
 7. Абрамов Я.В. В. Н. Каразин: Его жизнь и общественная деятельность. – СПб., 1891.
 8. Багалей Д. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т. 1 – 2. – Х., 1893 – 1904.
 9. Чириков Г.С. Тимофей Федорович Осиповский, заслуженный профессор и ректор харьковского университета: очерк его деятельности и удаление из университета, 1820 г. // РС. – 1876. – Т. 17.
 10. Багалей О.Д. Отношение Н.И.Костомарова к г. Харькову и Харьковскому университету // РС. – 1914. – Т. 160.
 11. Ничпаевский Л. Воспоминания о Харьковском университете 1823 – 1829 г. // РС. – 1907. – Т. 131.
 12. Воронов А.Г. Воспоминания бывшего студента Харьковского университета 60-х годов // РС. – 1913. – Т. 154.
 13. Леваковский Н.Ф. Университет 50-х годов // РС. – 1917. – Т. 170.
 14. Сумцов Н.Ф. Посещение гимназий Харьковского учебного округа наследником Александром Николаевичем в 1837 г. // РС. – 1902. – Т. 112.
 15. Ильченко Д.В. Император Николай Павлович в первой харьковской гимназии, 1848 г. Рассказ // РС. – 1882. – Т. 35.
 16. Из прошлого Киевского университета и студенческой жизни (1870 – 1875 г.) В.С. Чиважевского // РС. – 1912. – ТТ. 150, 151.
 17. Университет св. Владимира в г. Киеве, 1834 – 1884 гг. // РС. – 1884. – Т. 43.
 18. Записка о киевском университете Св. Владимира в 1838 г. Сообщ. Г.Кунцевич // РС. – 1902. – Т. 110.
 19. Киевская университетская старина. (События в университете св. Владимира в 1860 – 1862 гг.). Сообщ. проф. К.Н.Ренненкамф // РС. – 1899. – Т. 99.
 20. Основание училища в Одессе 17-го июля 1815 г. // РС. – 1904 – Т. 118.
 21. Записка Н.И.Пирогова о преобразовании Одесского лицея в университет, 1858 г. // РС. – 1887. – Т. 56.
 22. Виктор Иванович Григорович, профессор Казанского и Новороссийского университетов, род. 30 апреля 1815 г., ум. 19 декабря 1876 г. Сообщ. А.Колянковский // РС. – 1892. – Т. 73.
 23. Учреждение гимназии высших наук в г. Нежине. Письма гр. Виктора Павловича Кочубея, 1805 г. Сообщ. П.А.Кочубей // РС. – 1870. – Т. 2. – Изд. 1 – 2, 3.
 24. Яков Васильевич Толмачев, ординарный профессор СПб. университета. Автобиографическая записка // РС. – 1892. – Т. 75.
 25. Воспоминания студента Киевской духовной академии. Сообщ. А.М.Чижевский // РС. – 1917. – Т. 169.

В. Д. Сусоров

**НЕЛЕГАЛЬНІ ВИДАННЯ
1906 р. У МИКОЛАЄВІ
(За матеріалами Миколаївського
обласного державного архіву)**

Під час революційних подій 1905 – 1907 рр. підпільні організації Миколаєва розгорнули активну діяльність щодо мобілізації трудящих на боротьбу з самодержавством. У місті широко розповсюджувалися листівки, газети, брошури та інша нелегальна література, що закликала робітників, солдатів і матросів виступити

разом з робітничим класом проти царату. Серед них листівки, що були видані місцевим комітетом об'єднаних соціал-демократичних організацій РСДРП та іншими партіями, а також різноманітна друкована література революційного змісту.

В існуючій літературі питання розповсюдження нелегальних видань у Миколаєві періоду революційних подій 1906 р. не відображена [1]. Тому ми намагаємося надолужити цю прогалину. Це тим більш важливо і необхідно, оскільки революційні організації Миколаєва займалися не лише видавництвом, але й активно розповсюджували підпільну літературу.

Документи про поширення в Миколаєві нелегальних видань сконцентровано, головним чином, у відповідних фондах. Це здебільшого матеріали про слідство в справах осіб, звинувачених у зберіганні та розповсюдженні листівок, газет, брошур. У фондах є відомості про діяльність революційних організацій і вилучення при їх арешті нелегальних видань. Крім того, в архіві зберігаються рапорти приставів поліцейських дільниць Миколаєва, повідомлення місцевого поліцеймейстера про нелегальну літературу, вилучену під час обшуків у робітничих кварталах, а також знайдену городовими та двірниками на вулицях і біля різних установ.

Найбільш оперативною і дієвою формою з пробудження революційних настроїв у робітників були листівки. У той період вони мали диференційований характер і адресувалися безпосередньо до робітників, робітниць, солдатів, інших верств. Саме листівки – тексти особливого змісту – були розраховані на масове використання, виконуючи агітаційно-пропагандистські та виховні функції. Видання листівок розпочалося ще в 1901 – 1902 рр., спочатку в кілька десятків примірників, але вже 1906 р. їх наклад сягнув кількох тисяч.

Нелегальні видання, виявлені в Миколаєві, й їхня кількість за вказаний рік, подані у таблиці 1 (див с. 59 – 60). За попередніми підрахунками тут виявлено 22 газети, 42 брошури та 75 листівок у кількості 118 екземплярів. Зокрема листівки Миколаївського комітету РСДРП відзначали, що грудневі події 1905 р. залучили до революційних лав нових борців, показали, що збройне повстання можливе та довело, що центр готовий до протистояння з самодержавством [2].

На розповсюдження листівок і їх роль у розгортанні революційної боротьби змушене було звернути увагу Міністерство внутрішніх справ. Воно вважало, що помітну роль у розвитку визвольного руху відіграла провінційна преса, яка стояла найближче до населення і своїми описами життєвих подій надавала найбільшу конкретність.

Отже, нелегальні видання відігравали роль не лише агітатора і пропагандиста, але й організатора мас. Саме завдяки широкій листковій пропаганді в Миколаєві відбувалися страйки та виступи робітників.

1. Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська обл. – К., 1971; Очерки истории Николаевской областной партийной организации. – Одесса, 1980.
2. Листовки большевиков Украины периода первой русской революции (1905 – 1907 гг.). – К., 1955.
3. Державний архів Миколаївської області. – Ф. 229. – Оп. 3. – Спр. 27. – Арк. 27 – 212; Спр. 28. – Арк. 8; Оп. 4. – Спр. 149. – Арк. 40 – 123; Спр. 156. – Арк. 17; Спр. 159. – Арк. 3 – 10; Спр. 189. – Арк. 34, 53.

Табл. 1

Незаконні видання, виявлені 1906 р. у Миколаєві [3]

Дата виявлення	Найменування видання (б. – брошура, г. – газета, л. – листівка)	Місце виявлення і кількість (шт.)
3.01	л. „Ко всем рабочим г. Николаева”	у М. Білого (7)
8.01	л. „К рабочим” л. „Ко всем рабочим и гражданам г. Николаева” л. „Братья-крестьяне”	у М. Позіна (2) там же (2) там же (2)
9.01	г. „Начало” (1905, 18 ноября) л. „Умирающее самодержавие и новые органы народной власти” б. „Извещение о III съезде РСДРП” б. „Всеобщая стачка и социальная революция” б. „Социализм в Японии” л. „К русской армии” л. „Ко всем рабочим г. Николаева” л. „К революционному народу” л. „Товарищи” л. „Да здравствует вооруженное восстание”	у Г. Єрмакова (7) у Х. Шапіро (1) там же (1) там же (1) там же (4) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1)
22.01	л. „Ко всем рабочим и гражданам г. Николаева” л. „Ко всем гражданам” л. „В память павших борцов за свободу” б. „Программа Российской социал-демократической партии” г. „Известия Совета рабочих депутатов г. Одессы” (1905, 13 декабря) л. „Что можно ожидать от Государственной думы?”	у П. Шейнова (3) там же (2) там же (1) там же (1) там же (1) у І. Белова (1)
23.01	л. „Что такое либералы?” б. „Программа РСДРП”, принятая на II съезде партии” б. „Извещение о III съезде РСДРП” лист. „Кровавое воскресенье 9 января” б. „Сборник революционных песен” б. „Эрфуртская программа” б. „История Французской революции”	у Д. Дикіна (1) у Г. Сисосєва (2) там же (2) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1)
24.01	г. „Известия Совета рабочих депутатов г. Одессы”, (№№ 3, 4) лист. „Ко всем рабочим и гражданам г. Николаева” г. „Известия Совета рабочих депутатов г. Одессы” (№№ 2, 3) г.-л. „Летучий листок” Одесского объединенного комитета РСДРП б. „Наши цели” б. „Классовая борьба во Франции” б. „Рост социализма в Соединенных штатах” б. „От обороны к нападению”	у М. Щєглова (2) там же (2) у І. Грабова (2) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1)
26.01	л. „Ко всем рабочим и гражданам г. Николаева” г. „Искра” (№№ 96, 100) г. „Известия Совета рабочих депутатов г. Одессы” (№№ 3, 4) г.-л. „Летучий листок” Одесского объединенного комитета РСДРП б. „Наши цели” б. „Классовая борьба во Франции” б. „От обороны к нападению” б. „О социал-демократах и социал-революционерах”	у М. Щєглова (17) там же (2) у І. Грабова (2) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1) Чорноморський завод (ЧЗ) (декілька)
27.01	б. „Программа РСДРП, принятая на II съезде партии” г. „Пролетарий” г. „Новая жизнь”	у М. Басіста (1) у О. Касьянова (1) там же (10)
29.01	л. „Новая Дума” л. „Что можно ожидать от Государственной думы?”	місто (2) там же (15)
16.02	л. „Пролетарии всех стран, соединяйтесь” б. [без названий] б. А. Бебель „Труд и капитал” б. А. Бебель „Антисемитизм и пролетариат”	у К. Брон (1) там же (12) там же (1) там же (1)
9.03	л. „И казаки - люди и они граждане” г. „Николаевская газета”	поштова скринька (1) там же (1)
29.03	б. А. Бебель. „Антисемитизм и пролетариат” б. „Программа РСДРП, принятая на II съезде партии”.	у М. Ротаря (1) там же (1)
1.04	б. „Немецкий труд и капитал” б. „Интеллигенция и пролетариат” б. „Песни свободы”	на вул. Московській (1) там же (1) там же (1)
2.04	г. „Пролетарий” (1905, сентябрь)	місто (1)
6.04	л. „Граждане” Николаевского комитета РСДРП”	в театрі (82)
14.04	л. „Партийные известия” г. „Казарма”	у М. Тараєва (1) там же (1)
21.04	л. „Ко всем рабочим и работницам г. Николаева”	Суднобудівний завод (СЗ) (2)
22.04	л. „Ко всем рабочим и работницам г. Николаева”	у театрі (51)
27.04	л. „Ко всем рабочим и работницам г. Николаева”	ЧЗ (5)
29.04	л. „Не работайте 1 Мая” л. „Товарищи” л. „Не работайте 1 Мая” л. „Ко всем рабочим и работницам г. Николаева” л. „1 Мая”	ЧЗ (1) там же (3) місто (2) там же (3) там же (2)

30.04	л. „Ко всем рабочим и работницам г. Николаева”	місто (29)
4.05	л. „Ко всем солдатам Одесского гарнизона”	біля казарм (37)
8.05	л. „Ко всем рабочим и работницам г. Николаева”	місто (2)
11.05	л. „Ко всем матросам, солдатам и казакам Николаевского гарнизона”	ЧЗ (1)
8.06	г.-л. „Летучий листок” №2 Херсонского союза социалистов-революционеров	місто (21)
13.06	л. „Ко всем товарищам”	серед солдатів Лиманського полку (декілька)
16.06	г.-л. „Летучий листок” №3 Херсонского союза социалистов-революционеров	у Г. Падурець (149)
23.06	л. „Солдаты” г. „Вперед” г. „Известия Совета рабочих депутатов г. Одессы” л. „Казарма” л. „Бойкотировать ли Государственную думу? ” б. „Пауки и мухи” б. „Аграрный вопрос в России” б. „Рабочее дело в России” б. „Коммуна 71 года”	місто (1) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1)
1.07	б. „Очерк развития социал-демократии в России” г. „Колокол” б. „Рабочее дело в России” л. „Письмо по партийным организациям” №1 л. „Ко всем” л. „Ко всем рабочим и работницам г. Херсона” л. „Ко всем рабочим и работницам г. Николаева” б. „Взятие Бастилии” відозва „Ко всем железнодорожникам”	місто (1) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1) там же (5) там же (1) у Півеня (1)
13.07	б. „Настоящее политическое положение” л. „Политическая стачка в России” л. „Как смотрят социалисты-революционеры и социал-демократы на крестьянский и земельный вопрос?” л. „Народ и земля” г. „Колокол” №88 г. „Письмо к крестьянам” Херсонского губкома организаций РСДРП б. „Программа РСДРП”, принятая на II съезде партии л. „Ко всем рабочим и работницам г. Николаева” л. „Солдатчина и присяга” відозва „Манифест колишніх членів Державної думи”	у М. Опанаса (1) у О. Гмирьова (1) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1) там же (1) у Півеня (1) у А. Бабчинського (2) місто (1)
літо	л. „Ко всем рабочим и работницам г. Одессы” відозва „Декларация Думской фракции Российской социал-демократической рабочей партии”	у І. Портгорескула (1) там же (1)
29.07	л. „Манифест ко всему российскому крестьянству” л. „Ко всем рабочим и работницам г. Николаева”	ЧЗ (1) там же (1)
30.07	л. „Манифест от трудовой группы и социал-демократической фракции Государственной думы к армии и флоту”	у М. Федорова (1)
початок серпня	л. „Манифест ко всему российскому крестьянству” б. „Профессиональное движение и социал-демократия” л. „Народная программа” л. „Как русские крестьяне потеряли землю и волю” б. „Революционное движение в России”	на вул. Екіпажній (всього 27)
7.08	л. „Манифест ко всему российскому крестьянству” л. „Ко всему Николаевскому гарнизону” б. „Программа РСДРП, принятая на II съезде партии” л. „Извещение о II съезде РСДРП” б. „Постановления II съезда РСДРП”	на вул. Московській (4) там же (1) там же (2) там же (1) там же (1)
8.08	л. „Манифест ко всему российскому крестьянству” л. „Ко всему Николаевскому гарнизону”	у П. Шилкіна (3) там же (25)
16.08	л. „Ко всем гражданам” л. „Ко всему Николаевскому гарнизону” л. „Манифест ко всему российскому крестьянству”	місто (3) там же (1) там же (1)
9.09	л. „Манифест ко всему российскому крестьянству” л. „Ко всем крестьянам” л. „Манифест от трудовой группы и социал-демократической фракции Государственной думы к армии и флоту” л. „Ко всем крестьянам” л. „Манифест ко всему российскому крестьянству” л. „Ко всем рабочим”	у Ф. Пегруні (181) там же (100) на вул. Глазенапівській , №19 (970) там же (114) там же (522) там же (278)
30.10	л. „Ко всем гражданам г. Николаева” г. „Последние Московские новости” б. „Сборник известий крестьянских депутатов и трудовой России”	на вул. Потьомкінській (35) там же (1) станція Миколаїв (1)
23.11	л. „Чего мы требуем?”	СЗ (1)
23.12	л. „Чего мы требуем?” г. „Борьба” Николаевского комитета РСДРП г. „Социал-демократ”, №2	у П. Волкова (24) там же (17) там же (1)